

Муниципальное казённое общеобразовательное учреждение «Средняя общеобразовательная школа» с.п. Нижний Чегем

**Республиканский конкурс**  
**«Родной язык – душа моя, мой мир»**

Номинация «Методические разработки по родным языкам и литературам, истории и культуре народов Кабардино- Балкарии, географии Кабардино-Балкарской республики»

А. Теппеев «Молочная белизна риса» (рассказ)

Форма проведения: Урок-беседа (Балкарская литература 7 класс)

Автор разработки: учитель высшей квалификационной категории  
балкарского языка литературы Байтуганова Марина Харуновна

с.п. Нижний Чегем 2022г.

# Оглавление

1. Введение (Кириш)

2. Сценарии урока

3. Литература

## Кириш

Берилген методика иште Къабарты-Малкъар республиканы билим берген эм илму министерствосу 2011- чи жылда малкъар литературадан орта школа 5-11 класслагъа жарашдыргъан окъуу программагъа кере, 7-чи классда окъулгъан, Теппеланы Алимни "Пиринчни сютлей акълыгъы" деген хапарыны бла шагъырей этиудю. Берилген иш, жангы технология амалланы да кенг хайырлана, окъуучулары узакъ жыллада, таулу сабийлени керген къыйынлыклары бла шагъырей этиудю. Дерс тюрлю- тюрлю амалланы хайырлана, ушакъ формада, группала бла ишлеуден башланады. Теппеланы Алимни хапарында сабийлени ачыкъ амалсызлыклары, миллетибизни къанында болмагъан факъыра жыйыу, уругъа барыу 12-13 жыллык жашчыкъны ич сезимлеринде къалай къатышханларын, жазычу кесини окъуучусуна къаллай бийик суратлау ызда кергюзтгенин белгилеудю. Окъуучулары хапаргъа сейирлерин къозгъар ючюн жазычуну сабийлиги бла, къум тюзледе кеслери алларына сюелип къалгъан ексюз сабийлени ачы къадарлары бла шагъырей этгенин, устаз ушакъ халда, къауум-къауум ишлеуде, энчи бир къауум эпизодну тинтиуду, сезлюк иште, роль ля бла окъууда, тюрлю-тюрлю мадарланы бирикдире, дерсни жангы амалланы кенг хайырлана къурауну, магъанасы терен болгъан ын, окъуучуну шендюю амалла бла къуралгъан дерс, къуру китап бла ишлеуден сора да, къауум-къауум ишлей, дерсде салынган проблеманы ачыкълау, кеслери оюмларын белгилеу, къалай къыйматлы болгъанын ачыкъланады. Методика иште биз сайлагъан мадарла, малкъар адабиятны дерслерин хайырлы эм оюмлу, окъуучуну эсинде сакълана, иги умутла къозгъарла деп ышанама.

**Дерсни темасы: Теппеланы Алим."Пиринчни сютлей акълыгы".**

**Дерсни къуралыу юлгюсю:** тюрлю-тюрлю амалланы хайрлана, окъуучуланы дерсге кийириу,ушакъ халда бардырыу.

**Мураты:** окъуучуланы Теппеланы Алимни" Пиринчни сютлей акълыгы" деген хапары бла терен шагъырей этиу. Сюйген жазычубузну малкъар халкъны тарыхында къара бла жазылгъан 1944-чю1956- чы жыллада болгъан ачы ишлени суратлауу бла шагъырей этерге. Хапарда мудах сабийликни, ачлыкъ азапны, ексюзлюк къыйынлыкъны суратланыуун белгилерге. Жазычуну сына къурауда усталыгъын чертирге.Тенглик, адамлыкъ,миллетле аралы шуехлукъ дегенча ангыламлагъа багъа бериу.

**Дерсни юлгюсю.** Дерсни темасына кере хазырланган видеоролик.

**Технология амалла:** 1. Биригип ишлеу: устаз-окъуучу; 2. Критика элементле, оюмла.

**Дерсни тюрлюлери(формалары):** биригип, экеу-ючеу, бирем- бирем.

**Теория жаны бла этилген ишни магъанасы.** Окъуучуланы энчи эм къауум-къауум болуп ишлерге юйретиу.

**Борчла:** Билим бериу-кеси-кесине ийнандыюу, келю бла дерсде ишлерге чакъырыу.Тап амалланы табып ишлерге юйретиу; селешюу тиллерин игилендириу: ушакъ этерге чакъырыу.

**Есюу:**Берилген чыгъармагъа сюймекликлерин кючлеу;чыгъарманы анализ этерге юйретиу, автор бу хапарда не борчну ачыкъларгъа сюйгенин белгилеу, хапарда айтылмай къалгъан зат бар эсе, къошаргъа юйретиу; эслерин есдюрюу, акъылларын берип ишлеу. Юйретиу-селешюу культураларын кючлеу, миллетле аралы шуехлукъну багъалау.

**Берилген иште бу затланы белгилерге:**

- Хар окъуучуну кесини ишине берген багъасы(личностные)
- Берилген дерсге не къошханы, не план салгъаны, ол планнга кере берилген ишледен нени эталмай къалгъаны (регулятивный)
- Негерлерине тынгылай билиу, биригип ишлеу(коммуникатив)
- Билимлерин кючлеу амалла (познавательные) кеслерини алгъан билимлерине таяныу; текстде берилген соруулагъа жууапла табыу, видеоматериалла бла ишлеу; берилген билдириуню бир

тюрлюден(формадан) башха тюрлюге салыу; берилген соруулагъа жууапла хазырлау.

## **1.Дерсни къуралыуу.**

Устазны сезю. Саламлашыу. Дерсге хазырлыкъгъа къарау. Кеслери-кеслерине къарайдыла. Хазырланадыла. Озгъан дерсни къайтарыу бла ишлеу. Теория жаны бла этилген ишни магъанасы (окъуу иште сабийлени ич культураларын, халларын ариу жаны бла кючлерге юйретиу.

### **Устазны сезю**

Саламлашыу. Дерсге хазырлыкъгъа къарау. Кеслери- кеслерине къарайдыла. Хазырланадыла.

**Озгъан дерсни къайтарыу бла ишлеу.**Экранда товар вагонла бир- бирни жеталмай барадыла. Мудак музыка согулады. Вагондан къартланы, сабийлени, тиширыулары бетлери къарайдыла.Вагонла уа узакъдан- узакъгъа узаядыла.

**Устаз.** Багъалы сабийле, биз экранда керген эпизод, сизни эсигизге, халкъыбызны тарыхында болгъан къайсы ачы ишлени эсигизге салады?

**Окъуучу.** Бу мудак макъам, товар вагонладан къарагъан апчыулу сабийле, къартла, тиширыула, 1944-чю жылны суратларыдыла. Малкъар халкъны зор бла кечюрюлген, жүрек жаргъан жыллары.

**Устаз.** Сизни акъылыгъыз бла, бюгюн биз дерсде сюзерик назму, не темагъа жазылгъан болур дейсиз?

**Окъуучу.** Бу презентацияны баргъанына кере, бюгюн биз шагъырей боллукъ хапар, халкъыбызны къыйын жылларына, ачы сынамгъа аталгъан болур дейме.

**Устаз.**Сау болугъуз, сабийле. Сиз бюгюнню дерсибизни темасын тюз тохташдыргъансыз. Бюгюн биз сизни фахмулу малкъарлы прозаик эм драматург Теппеланы Алимни"Пиринчни сютлей акълыгъы" деген хапары бла шагъырей боллукъбуз. Сабийлигин кечгюнчюлюк сыйыргъан жазыучу бла бирге, Орта Азияны кюн кюйдюрген аулакларында, топуракъбаш юйлеринде боллукъбуз. Ачлыкъ амалсыз этген таулу сабийле бла бирге, гыржын излей орамлада айланырыкъбыз, къызгъанч эм чомарт адамлары да керлюкбюз. Дуния не кезиуде да, халал адамласыз болмагъанына ийнанырыкъбыз.

Экранда Теппеланы Алимни сураты чыгъады. Ол 1937- жылда, Къабарты-Малкъарны бек ариу эллеринден бири, Кенделенде туугъанды. Сабий эм жаш жыллары кечгюнчюлюкде етгендиле. Аны биринчи китабы "Жаным сенсе" деген назмула китабы 1959-чу жылда чыкыгъанды. Ол "Азатлыкь", "Отлукь ташла", "Алтын Хардар", "Сыйрат кепюр" эм башха китапланы да авторуду. Жашау бир адамгъа да емюрге берилмейди. Алим 2010-чу жылда елгенди. Алай ариу чыгъармалары, халкъыны биргесине жашайдыла. Биз бюгюн аны "Пиринчни сютлей акылыгъы" деген хапары бла шагъырей боллукьбуз. Алимни бу мудах ауазлы хапары, бизни таулу жашчыкъланы озгъан жыллада керген кыйынлыкълары бла шагъырей этеди. Огъурлу адамла сау къадар, жерни юсюн огъурсузлукь хорламазына ийнандырады. Мен дерсге эпиграфха хапарны кеси тизгинлеринден алгъанма-Энди кез жашла Сафардан угъай, ол кишиде саркъа эдиле... Дерсни ахырында, бу тизгинле дерсибизни езеги болуп нек келгенлерин тохташдырлыкьбыз.

**Алгъа сезлюк ишни тындырайыкъ.** 1. Къуу-тауукь тюк. 2. Къапчыкъ-къалын кендир къумачдан тигилген, терен хуржун. (окъуучула сезлюк ишни тамамлайдыла)

**Устаз.** Багъалы окъуучула, барыбызда актерну окъууунда, берилген хапаргъа тынгылайыкъ. Андан сора соруула бла ишге хазырланайыкъ. (аудио жазма окъулады.) Окъуучула китапларына да къарай, аудио жазмагъа тынгылайдыла.

**Устазны сезю.** Биз сизни бла Теппеланы Алимни "Пиринчни сютлей акылыгъы" деген хапары бла шагъырей болдукь. 1944-чю жыллада халкъыбыз керген кыйынлыкъланы ауурлукъларына, ала бла бирге ичибизден жилидыкъ.

**Келигиз, соруула бла ишлейик.** 1. Сафарны бла Саматчыкъны аналары къайры келген эди?

2. Жашчыкъланы аталары уа къайда эди?

3. Сафар гыржын излей ким ючюн чыкыгъан эди?

4. Анабыз къайры кетип къалгъан болур деп къоркъа эди Сафар?

5. Къаллай юйлени арбазларына къарап оза эди жашчыкъ?

6. Татаркъан не айтып уруша эди Сафаргъа?

7. Татаркъанны адамсызлыгъы сизни жүреклеригизде не сезимле къозгъадыла?

8. Жашчыкь пиринчни алыргъа алай арсар нек бола эди?

9. Корейли кишини халаллыгы, таулу жашчыкъланы елюмден кылай кьутултду?

10. Кылай суратлау амалланы хайырланады автор, окьуучусун бу зарауатлыкь жыллагъа кийире?

11. Татаркьанны бла Сафарны диалогларын рольла бла окьугъуз.

**Дерде кьауум- кьауум ишлеу.**

**1-чи кьауум.** Саматчыкьны бла Сафарны ачлыкь кьысханда да, адамдан гыржын тилемегенлери, халкьыбызны не халин ачыкьлайды. Аны тохташдырыу.

**2-чи кьауум.** Корейли кишини халаллыгьын суратлагъан тизгинлени табып окьугъуз. Эпиграфха сайланган тизгинле, хапарда биз бюгюн дерде не проблеманы ачыкьлагъаныбызны тохташдырадыла?

**Бегитиу.**

**Устазны сезю.** Сабийле, биз бюгюн сизни бла Теппеланы Алимни "Пиринчни сютлей акьлыгы" деген хапары бла шагьырей болдукь. Ач жыллада бири- бирине кьарыу этерге кьореше, эки кьарындашчыкь да, кеслерин елюмге берирге унамай, ачлыкь бла уруш этедиле. Жарлы аналары да, базардан кьайтмай кьалады. Сафар гитче Саматчыкьны алдап жукьлатады. Энди ол уянгынчы, Сафар гыржын табаргъа керекди. Алай, ол тилерге юйренмеген таулу халкьны жашыды. Аууп елсе да, кьолун тутуп, арбазгъа кираллыкь туююлдо. Кеси ючюн тезерикди, алай Саматха не этсин? Татаркьанны адамсызлыгы бизни жюреклерибизни жарсытады. Алай дуня халал адамласыз бир заманда да бломагъаны, корейли кишини бетинде кергюзтюлюнеди. Миллетле аралы шуехлукь, бир-бирге хатер этиу, кьыйын жыллада таулуланы кеп миллетле бла шуех этгендиле. Ол шуехлукь сакьлагъанды аланы кечгюнчюлюк азапдан. Хапарда автор ол шуехлукьну бузулмаз ызын кергюзте, андан бошайды бу тизгинле бла-Энди кез жашла Сафарда угъай, ол кишиде саркьа эдиле... Халкь керген кьыйынлыкъланы энди жаш телюбюз кермесин. Адамлыкь бла халаллыкь жер юсюнде елмесин дейбиз.

## **Дерсни ахыр бегимлери.**

**Устазны сезю.**1. Сизни хапарда сезимлеригизни не зат бек кьозгьады?

2.Кьайсы ишле сизге сейир керюндюле?

3.Хапар бла бу формада ишлеу неге керекди?

4.Бюгюнню дерс сени жашауунгда не жерни алады?

5.Сизни аллыгьызда 5,4,3 белгиле бардыла,сиз кесигизни ишигизге кере, бюгюн хар биригиз кесине кьайсы белгини сайлайсыз.?

**Юйге дерс.** Тепеланы А."Пиринчни сютлей акьлыгьы". Хапарны окьуп сюзерге.

**Рефлексия.** Бюгюн сизни аллыгьызда юч тюрлю карточка барды.Аланы биринде "Дунияны палахладан халаллыкь сакьларыкьды". Экинчиде" Жашауда мен игиликге ийнанама". Ючюнчюсюнде" Мени жүрегими бир зат да кьозгьамайды"деп жазылады. Жюреклеригизге кьайсы сезим жууукь эсе да, аны ерге тутугьуз! Барыбызны да жүреклерибизде халаллыкь сууумасын! Кьайсы миллет да бир бирге кьууана жашасынла! Сау болугьуз!



## Хайырланган литература

1. Гузеев Ж.М. Толковый словарь балкарского языка. Нальчик, «Эльбрус»
2. Ахматова Л.А., Глашева Дж.Н. Рабочая тетрадь. Нальчик, «Эльбрус», 2011г.
3. Мусукаев Б.Х. Балкарская литература. 7 класс., Нальчик, «Эльбрус», 2014г.
4. Никольская Е.Н. Художественное мышление и новые формы преподавания литературы. «Методическое пособие». Москва. «Дрофа»,2006г.
5. Тепшеев А.М. «Сайламала», Нальчик, «Эльбрус», 1984г.

